
**Traithawd Ar Ddechreuad a Chynydd Y Cymry Yn Utica A'i
Hamgylchoedd (Welsh Edition)**

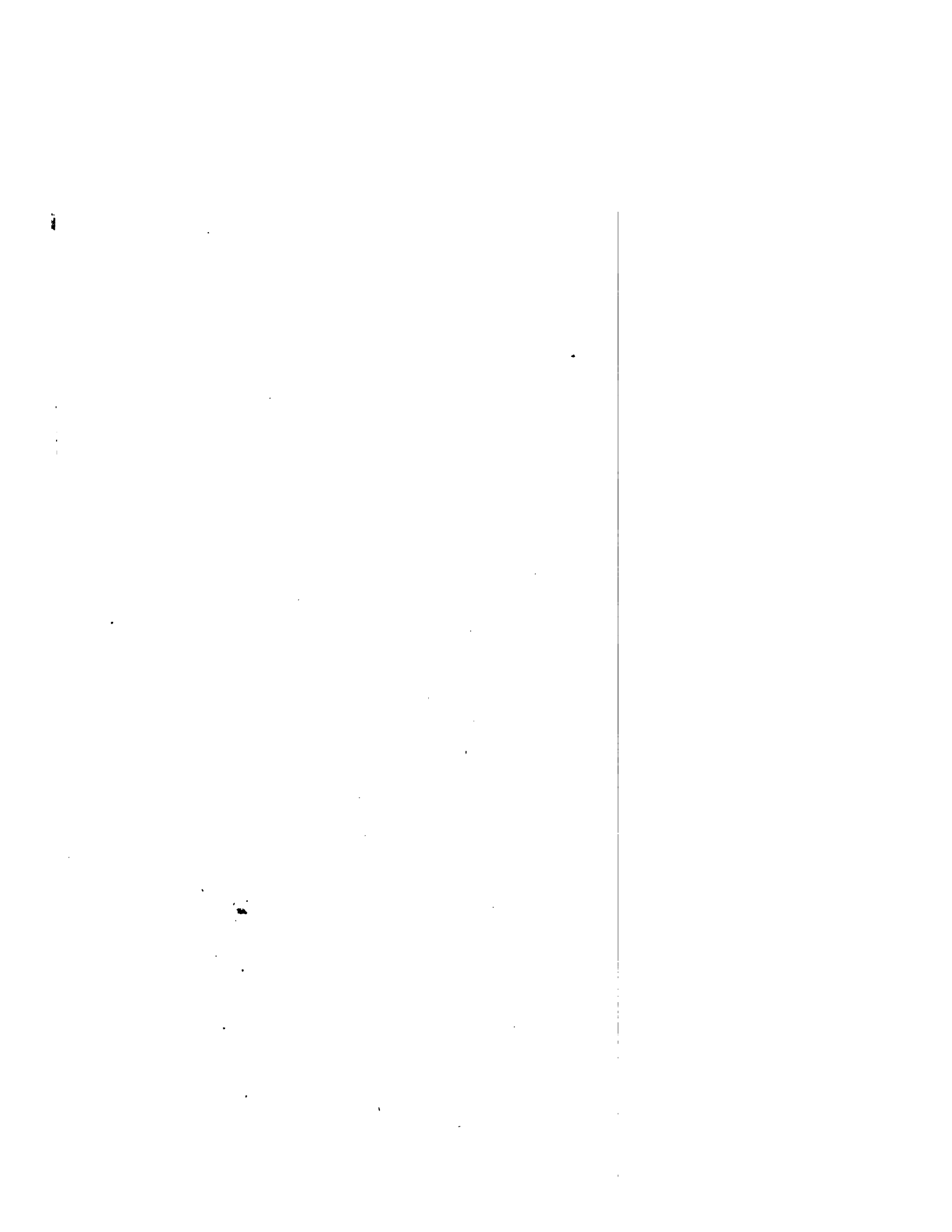
Howell Llewelyn D

Title: Traithawd Ar Ddechreud a Chynydd Y Cymry Yn Utica A'i Hamgylchoedd (Welsh Edition)

Author: Howell Llewelyn D

This is an exact replica of a book. The book reprint was manually improved by a team of professionals, as opposed to automatic/OCR processes used by some companies. However, the book may still have imperfections such as missing pages, poor pictures, errant marks, etc. that were a part of the original text. We appreciate your understanding of the imperfections which can not be improved, and hope you will enjoy reading this book.

C. 662
TRAITHAWD

AR

Ddechrenad a Chygydd y Cymry

YN

UTICA A'I HAMGYLCHOEDD.

GAN

LLEWELYN D. HOWELL, YSW.

Buddugol yn Eisteddfod Utica, Ion. 2, 1860.

ROME, N. Y.

ARGRAFFWYD A CHYHOEDDwyd GAN R. B. MEREDITH.

1860.

Cel 5126-4-30

Paul D. Jones

BEIRNIADAETH.

GAN Y PARCH. R. EVERETT.

"Nid yw Ezra yn gwneyd un honiad at ardderohogrwydd ysgoleigaid, yn neill-
duol ei iaith. Traetha ei ffeithiau yn syml, golen a diaddura. Mae traithawd "Ezra" yn
dynodi llafur mawr, a gwaith lled galed, ac y mae ei bethau wedi eu trefnu yn briod-
ol a deallus. Lleisw yr ygrif hon fwch yn hanes foreuol ein cenedl yn America,
ag yr oedd mawr eisiau ei lanw. Tallyngs yr ygrifenydd ddiolch cynnes ei genedl
am yr yndrech egniol a wnaeth i chwilio allan a chasglu yr hanes o enau yr ychydig
dystion a geir o blith yr hen sefydlwyr, cyn eu rhifo gyda ehynulleidfa y meirw;
ac er na bu iddo gystadlunydd, cyflawnodd "Ezra" ei waith yn dda—a barnus y n
ostyngedig ei fod yn tallyngu y brif webr." "R. EVERETT."

Entered according to Act of Congress in the year 1930,

BY R. R. MEREDITH,

In the Clerk's Office of the Northern District of New York.

TRAITHAWD.

SYLWADAU ARWEINIOL.

BYDDAI traithawd cywir ac ymarfêrol ar y testyn uchod yn ddyddorol a defnyddiol, nid yn unig i'r oes hon, ond hefyd i genedlaethau sydd eto heb eu geni.

Ond mae tri pheth o leiaf ag sydd yn rhwystrau mawrion ar y ffordd i ddwyn hyn oddiamgylch :

Yn gyntaf. Y mae yr hen Gymry a breswylient Utica a'i hamgylchoedd yn amser dechreuad y sefydliad, bron i gyd wedi meirw, neu wedi symud i Daleithau eraill.

Yn ail. Nid oes ond ychydig o gofnodion wedi eu cadw am amgylchiadau y Cymry a fuant yn preswyllo yn yr ardaloedd.

Yn drydydd. Y mae yn anhawdd cael beirniad cymhwys i adolygu cywirdeb y ffeithiau a nodir ar y testyn ; ond er yr holl anhawderau hyn, cynnygiaf at y gorchwyl gydag un calondid, sef fod y beirniad a ddewiswyd gan Bwyllgor yr Eisteddfod, mor gymhwys a neb sydd yn fyw yn awr i roddi barn a dedfryd ar y cyfansoddiadau.

Fy nyben yn benaf yn y traithawd hwn yw cael *cywirdeb* yn y ffeithiau a ysgrifenas, yn hytrach nac ymgyraedd at ardderchogrwydd mewn iaith i'w gosod allan ger bron y cyhoedd.

Gan mai "Dechrenad a Chynnydd y Cymry yn Utica a'i hamgylchoedd" yw y testyn, meddyliwyf mai nid amhriodol yn gyntaf oll ydyw rhoddi darluniad byr o Utica ei hunan.

Mae y ddinas hon wedi cael ei hadeiladu yn nghanolbarth Talaeth Efrog Newydd, yn un o'r manau prydferthaf, ar lan ddeheuol yr afon Mohawk. Y mae yn sefyll 96 o filldroedd i'r gorllewin o Albany. Y mae yn nodedig o herwydd ei hiachusrwydd, a'i dymunoldeb ar lawer o ystyriaethau fel cartref i breswyllo ynddi, ac y mae ei thrigolion yn awr yn nghylch 25,000, yn cael eu gwneyd i fyny o wahanol genedloedd, ac y mae amrai gannoedd o honynt yn Gymry.

Y mae enw Utica yn adnabyddus i genedl y Cymry tu yma a thu draw i'r môr. Dichon ei fod yn fwy felly na'r un ddinas yn yr Unol Daleithau, oddyeithr Efrog Newydd, am fod cynnifer o Gymry wedi bod yn preswyllo yn Utica a'i hamgylchoedd, a bod y rhai sydd yn preswyllo yma yn bresenol yn dwyn cysylltiad â channoedd sydd yn byw yn yr Hen Wlad; ac â llaweroedd sydd wedi symud oddi yma i drigfannau mewn gwahanol fanau yn y wlad hon.

Enw y gymydogoeth lle saif y ddinas enwog hon ar y cyntaf oedd *Fort Schuyler*, am fod yma safle fechan i filwyr Lloegr, y rhai a wylent symudiadau y Ffrancod a'r Indiaid. Rhoddwyd yr enw hwn ar y lle o barch i'r Milwriad Peter Schuyler. Adeiladwyd y safle filwraidd hon oddeutu y flwyddyn 1758, ar lan y Mohawk. Nid oedd yn y lle hwn yn y flwyddyn 1786, ond tri neu bedwar o dai cyffion (*log houses*), a'r amgylchoedd yn llawn coed-ydd ac anialweh. Ymddengys fod cyfnewidiad mawr wedi cymeryd lle, pan edrychom ar luosogrwydd yr adeiladau sydd yn y ddinas, wedi eu gwneyd a'u haddurno gyda y priddfeini ardderchocaf, a'r meini marmor gwychion. Dywedir mai ystyr yr enw Utica ydyw "*O amgylch y Bryn*." Pa amser yr arferwyd yr enw hwn gyntaf i ddynodi y lle sydd anhysbys; ond y mae genym hanes fod yr enw hwn wedi ei bennodi ar y lle mewn gweithrediad Seneddol o gorfforiad y ddinas, yn y flwyddyn 1817.

Mewn trefn i sylwi gyda gradd o fanyldra ar y testyn, bydd y pethau canlynol i ymofyn yn eu cylch, ac i sylwi arnynt yn y traithawd:

- I. YE YMFUDIADAU O GYMRU I'R AMERICA A'I ACHOSION.
- II. Y DYFODIAID CYNTAF O GYMRU I UTICA A'I CHYLCHOEDD.
- III. AMGYLCHIADAU BYDOL Y SEFYDLWYR CYNTAF A'R CALEDI A DDYODDEFASANT.
- IV. CYNNYDD GRADDOL Y CYMBRY YN UTICA A'I HAMGYLCHOEDD.
- V. CYMERIAD CYHOEDDUS Y CYMBRY FEL CENEDL YN AMERICA.
- VI. SEFYLLFA OREFYDD YN MYSG Y GENEDL.
- VII. EU RHAGORIAETHAU A'U DIFFYGION FEL CENEDL.

PENNOD I.

YE YMFUDIADAU CYNTAF O GYMRU I AMERICA A'I ACHOSION.

Y MAE cynnydd preswylwyr y ddaear yn gwneuthur ymfudiadau i dircedd anhoblogaidd yn orfodol; ond gorehwyl anhawdd

gan ddyn ydyw ymadael am byth â gwlad ei enedigaeth—hen ardaloedd ei faboed, a thir beddrod ei hynafiaid. Ni wna hyn heb ystyriaeth. Rhaid cael llawer o amgylchiadau i gydweithio er ei ddwyn i wneuthur y penderfyniad o ganu yn iach â hen wlad ei dadau. Y mae ei wlad newydd fabwysiedig yn ddyeithr iddo. Y mae yn cael ei lethu i lawr yn ei wlad ei hun, ac nis gall wybod pa pa un ai ei ofidiau presenol yntè ei ofnau dychymygol yw y croesau anhawddaf eu dwyn. Ond wedi hir fyfyrddod, a chydmaru, y mae yn gwerthu y cwbl a fedd, ac yn ymadael â'i wlad.

Y prif achosion o'r ymfudiadau o Gymru, ydynt gormes yr eglwys wladol, trymder y trethi treisiol, ac anghyfiawnder perchennogion tiroedd a'u goruchwylwyr. Cywir y dýwedodd un ysgrifenydd yn Mhrydain, "Mai gormes Prydain sydd wedi poblogi America." Cyhoedda "Baner Cymru," am Medi 14, 1859, fod rhifedi yr ymfudwyr a foriasant o'r deyrnas gyfunol yn ystod yr amser o ddechreu y flwyddyn 1815, hyd ddiwedd y flwyddyn 1858, yn 4,797,166; o'r rhai hyny aeth *dwv fflwrn, wyth cant a phedwar ugain mil a phedwar cant a thri*, i'r Unol Daleithau.

Bu yr ymfudiad am y deng mlynedd diweddf yn agos i *dri chan' mil* bob blwyddyn. Yn y cyfrif hwn y mae miloedd o Gymry wedi dyfod trosodd i'r wlad hon. Gormes ac angen a'u cychwynodd o'u hen gartrefi. Ond y sawl a ddilynant sobrwydd, diwydrwydd a chrefydd yn y wlad hon, a fyddant cyn hir mewn gwell sefyllfa na'u gormeswyr, ac yn wir y mae llawer o honynt wedi cyrhaedd y sefyllfa hono yn barod.

Byddai yr awydd am ymfudo i'r America yn cael ei gyfrif yn bechod, yn haeddu diarddeliad yn eglwysi Cymru hanner can' mlynedd yn ol; ond yn raddol ennillodd y goleuni ei ffordd, ac argyhoeddwyd y wlad. Y maent yn awr yn barod i gynghori a chynnorthwyo eu gilydd i ymofyn am wlad sydd well; ac y mae llawer o honynt yn dyweyd fel ein tadau pererinol gynt (*pilgrim fathers*), "*Awn ymaith o'r Aipht, y mae yn well i fyw yn ngwlad Canaan.*"

Dynion duwiol a da a ymosodasant yn erbyn ymfudiaeth. Ond os ydynt yn adnabod yn y nef sefyllfaoedd llwyddiannus eu plant a'u hwyron ar y ddaear, y maent yn cydnabod eu camgymeriad, ac yn bendithio Duw am ei ddaioni a'i ofal rhagluniaethol tuag at eu hiliogaeth yn y byd gorllewinol hwn.

PENNOD II.

Y DYFODIAID CYNTAF O GYMRU I UTICA A'I HAMGYLHOEIDD.

Ymddengys nad oedd ond ychydig o Gymry yn Utica a'i hamgylchoedd cyn amser y Chwyldroad.

Ond y mae genym enwau personau ar gofrestr hanesyddiaeth ag y mae genym sail i gredu eu bod yn perthyn i'n cenedl ni. Yn mysg y personau, y rhai a dderbyniasant yn arheg y tir lle y saif dinas Utica, gan Siôr yr Ail, yr ydym yn cael yr enwau canlynol:

Charles Williams, Paul Richards, a Lefi Stephens, yr olaf oedd un o berchenogion y cerbyd cyhoeddus cyntaf a redodd o'r ddinas, a gallem grybwyll amrai *enwau* Cymreig yn gymysgedig âg eraill o anturiaethwyr cyntaf yr ardaloedd hyn; ond gan nad oes genym ddim ond eu henwau, ni a ymattaliwn, gan brysur at amser mwy diweddar, ac ymsefydlwyr mwy adnabyddus.

Byddai yr ymfudwyr cyntaf o Gymru i America yn arfer glanio yn Philadelphia, ac oddiyno y symudodd llawer o honynt i gymydogathau Utica.

Nid rhyw daith fechan a dibwys oedd dyfod o lanau y môr i Utica y pryd hyn. Olywais rai o'r hen ymfudwyr yn adrodd eu helyntion ar eu teithiau. Nid oedd yr ychydig ffyrdd ag oedd wedi eu hagor ond anhawdd iawn eu teithio, yn enwedig yn nechreu, ac yn niwedd y flwyddyn. Yr oedd yn rhaid ymddibynu ar y gwynt i ddyfod o Efrog Newydd i Albany, ac wedi hyny nid oedd un cerbyd rheolaidd i'w gael i ddyfod oddiyno i Utica. Cymerai i'r teithwyr yr amser gynt o wyth i ddeg diwrnod i ddyfod o Albany i Utica, ac wedi hyn os byddai rhai o'n cenedl yn dewis myned i fryniau Steuben, byddai raid iddynt gysgu noswaith neu ddwy yn y coed cyn cyrhaedd pen y daith.

Wrth deithio i'r gorllewin o Albany, byddai rhai yn dewis dilyn y ffyrdd culion ac anwastad trwy y coedydd a'r anialwch, ac eraill a ddewisent fyned gyda y badau ar hyd afon Mohawk; a byddai llawer o'r rhai hyny yn aml yn gorfod cerdded llawer o'r ffordd ar hyd glanau yr afon, trwy y dyrysni a'r anialwch, tra y byddai y rhai analluog i gerdded yn cael eu cludo yn arafaidd gyda y dodrefn ar y badau ar hyd yr afon. Nid oedd ryfedd eu bod yn lled hir ar eu teithiaunid. Nid oedd ganddynt y pryd hyn ddim ffordd well i weithio y badau yn y blaen na'r defnydd a allent wneyd o'u hyswyddau gyda pholion hirion i ategu yn ngwaelod yr afon.

Gwelwn yn hawdd fod y rhan hon o'r daith yn beryglus ac an-

nymunol iawn. Yr oedd y wlad y pryd hyn yn newydd, ac heb ei diwyllio. Yr oedd llawer o gorsydd gwlybion, a llawer o ddwfr llonydd yn aros mewn manau yn nyffryn y Mohawk, fel yr oedd y teithwyr dweithr yn aml yn cyfarfod â chlefydau agwahanol fathau o afiechyd, yr hyn beth sydd yn fynych yn cyfarfod âg ymfudwyr mewn lleoedd cyffelyb.

Ar yr amser hwn, pan nad oedd son am ddinas Utica, yr oedd amddiffynfa fechan yn y lle, dan yr enw rhag-grybwylledig, "Fort Schuyler." Safai hon heb fod yn mhell oddiwrth y fan y mae y bont yn bresenol, sydd i fyned dros yr afon, o heol Genesee—ac yn rhywle yn agos i'r fan hon, y byddai y teithwyr yn glanio, ac yn cael eu dodrefn allan o'r badau oddiar y Mohawk, ac oddiyma y byddai yr ymfudwyr yn ymwasgaru i wahanol fanau i bob ta i'r man lle y saif dinas Utica yn awr.

Ymddengys mai cael gwlad iachus i breswyllo ac i gartrefu ynddi oedd yn benaf mewn golwg yr amseroedd hyny gan ein cenedl, yn hytrach na gwlad fras.

Pe buasant yn meddwl am dir bras a gwastadedd toreithiog, buasant yn debyg o gael eu boddhau ar lanau yr afon, ac yn rhywle yn y dyffryndir.

Ond yr oedd llawer o'r hen genedl y pryd hyny yn dewis dringo i ochrau y brynau, ac ni foddlonai llawer o honynt nes iddynt weled penau mynyddoedd uwchaf Steuben. Yno yr oeddent yn gallu anadlu mewn awyr mor deneu ac mor iachusol ag a anadlasant erioed ar fynyddoedd hyfryd gwlad eu genedigaeth. Gallent oddiyno edrych ar yr holl ddyffrynoedd oddiamgylch—o Utica i Steuben, oddyeithr ychydig iawn o eithriadau, yn un goedwig wyllt ac anhoredig; ac fel profion o iachusrwydd y wlad, y mae rhai o'r hen bobl a sefydlasant gyntaf yn Steuben yn aros yn fyw ac yn iach hyd heddyw. Y mae llawer eraill wedi meirw yn hen ac yn llawn o ddyddiau.

Y mae yn Steuben a Remsen eto lawer o hil Gomer yn gwneyd defnydd cyffredin o'r hen iaith, ac y maent yn hoffi llawer o bethau ag sydd yn perthyn i ni fel cenedl Gymreig; ac mewn gwirionedd, y maent hwy eu hunain yn hoff o gael y cyfleustra i amlygu eu perthynas â'u hynafiaid Cymreig. Y rhai hyn ydynt y bobl sydd yn anrhydedd iddeu cenedl, ac nid y rhai hyny sydd yn cymeryd arnynt eu bod wedi anghofio eu hen iaith cyn dysgu yr un arall yn ei lle.

Y mae yr hen iaith Gymreig heddyw yn swnio mor soniarus ar hyd brynau a broydd prydferth a hyfryd Steuben a Remsen ag y clywyd hi erioed ar hyd broydd a brynau iachusol ein genedigol wlad.

Ond mewn perthynas i'r amser y daeth y Cymry cyntaf i bres-wylio i'r ardaloedd hyn, y mae yn ymddangos yn beth lled an-hawdd ei wybod yn berffaith; ond y mae genym sierwydd fod yma amrai Gymry wedi dyfod i ymsefydlu tua'r flwyddyn 1800, a *rhai* yn flaenorol i'r flwyddyn hono.

Daeth William P. Jones (William Siôn Parry), Penymynydd, Steuben, i Fort Schuyler, tua diwedd Awst, 1795, sef yn yr un flwyddyn ag y daeth Griffith Rowland, ac eraill, am ba rai y crybwyllir eto. Yr oedd yn dyfod gyda chwmmi G. Rowland, o New York i Albany; ond daeth gyda rhyw lanc arall o Albany yn mlaen ar hyd y ffordd trwy'r coed, tra'r oedd y teuluoedd ag y daethant yn eu cwmni yn dyfod i fyny ar hyd yr afon Mohawk, ac felly cyrhaeddasant Fort Schuyler yn gyntaf. Dywedai Wm. Jones yn aml yn ei fywyd, mai efe a'i gwmmi oedd y rhai cyntaf a ddaethant o Gymru i'r ardal hon, a gofynai John Post, gwestywr y lle, o ba wlad y daethent, a dywedent hwythau mai o Gymru (*Wales*); ond dywedodd Mr. Post na chlywsai erioed son am Gymru nes iddynt grybwyll am Dywysog Cymru (*Prince of Wales*).

Ysgrifennai un cyfaill ataf yn ddiweddar fel y canlyn:—"Yr oeddwn yn Utica bedair blynedd a dengain yn ol, yn ymddyddan â dau Gymro, dywedasant wrthyf eu bod hwy wedi byw yn Utica lawer o flynyddoedd, a'u bod yn cofio pan nad oedd yn Fort Schuyler ond pedwar o dai cyffion, ac un ysgubor, ac un teulu yn byw ynddi. Yr holl eiddo a berthynai i Utica, neu yn hytrach i Fort Schuyler y pryd hyny, oedd un fuweh, ac un hen geffyl gwyn. Yr oedd y tai hyn ar heol Whitesboro," canys hon yn nghyda heol Main, a'r pen nesaf i'r afon o heol Genesee, oedd y prif heolydd, yn amser dechreu adeiladu y ddinas.

Yr ydym yn deall fod Richard Francis wedi dyfod yma o sir Benfro, D. C., tua'r flwyddyn 1797, ac y mae yn debyg fod amrai o Gymry wedi dyfod gydag ef, ac ymsefydlu yn y lle yr un amser. Daeth John Adams, i'r un lle yn y flwyddyn 1800. Ac yn y flwyddyn ganlynol, dilynwyd y rhai hyn gan luaws (se allai gant neu ychwaneg) o bobl ienainc calonog ac anturiaethus, y rhan fwyaf o Ddeheudir Cymru; ac er nad oedd neb o honynt y pryd hyny yn feddiannol ar lawer o gyfoeth, daethant oll yn fuan i sefyllfa-oedd cysurus, a rhai o honynt yn lled gyfoethog. Yr oedd y rhai hyn oll yn ddynion diwyd a llafurus iawn gyda eu gwahanol alwedigaethau. Y maent yn awr oll, gydag ychydig iawn o eithriadau, wedi myned i'r dystaw fedd, er ys llawer dydd. Ond y mae llawer o honynt wedi gadael ar eu holau blant ac wyrion, i gofio yn archus am eu henwau, ac i fwynhau ffrwyth eu llafur a'u diwydrwydd. Ni allaf enwi ond ychydig o honynt ar hyn o bryd.

Ynmysg y rhai hyn yr oedd y rhai canlynol:—y Parchedigion John Stephens, a James Harries, dau weinidog gyda y Bedyddwyr; a'r Meistriaid Abraham Williams, John Reed a chwech o feibion, Joseph Harries, David Thomas, Wm. Rees, Simon John, John Nicholas, John Rees, Nathaniel Davies, James Philips, James Jones, David Reed, John Reed, Daniel Richards, Evan Owens, Rees Jones, a Samuel George. Daeth Edward Baldwin i'r wlad hon yn y flwyddyn 1800; ond ni sefydlodd yn y lle hwn hyd y flwyddyn 1802. Yr oedd ef y pryd hyn yn arfer pregethu gyda y Bedyddwyr. Bu Rowland Griffiths, wedi hyn yn pregethu am flynyddau gyda yr Annibynwyr. Yr oedd amrai o'r rhai hyn a'u teuluoedd gyda hwy, ac y mae ambell un o honynt eto yn fyw, ac wedi bod am lawer o flynyddau yn ddinaswyr parchus yn y wladwriaeth, ac yn aelodau teilwng mewn gwahanol eglwysi, ac yn grefyddwyr llafurus a defnyddiol.

Y mae llawer o hiliogaeth yr hen sefydlwyr hyn wedi ymgymysgu gyda chenedloedd eraill; a llawer o honynt yn dewis ymarfer yr iaith Saesonaeg, nid ydyw hyn yn beth i'w ryfeddu gymaint, pan ystyriom mai hon ydyw iaith y wlad y maent wedi byw ynddi am gynnifer o flynyddau. Eto, y mae llawer o'r rhai hyn ag sydd wedi eu geni yn y wlad hon, ac yn arfer yr iaith (bron yn gyfan-gwbl) gyda eu gwahanol alwedigaethau bydol, yn dewis yr iaith Gymraeg i'w harfer yn benaf gyda phethau crefyddol.

Felly, y mae llawer o Americanaid genedigol yn credu fod sain pregethiad yr efengyl yn yr hen iaith Gymraeg, yn llawer mwy effeithiol a mwy dymunol i'w gwrando na dim a glywsant erioed yn yr iaith Americanaidd. Clywais un yn dyweyd am y bobl ieuaine yn ei ardal ef, pan y maent yn dyfod i sobrwydd yn achos eu heneidiau, er eu bod yn nghwmni y Saeson, eto, y maent yn dyfod i ymfyn am aelodaeth yn yr Eglwysi Cymreig.

PENNOD III.

AMGYLCHIADAU BYDOL Y SEFYDLWYR CYNTAF, A'R CALEDI A DDY- ODDEFASANT.

Y MAE llawer yn yr hen wledydd heb gael ond ychydig o brofiad o'r hyn sydd i'w gael mewn gwlad newydd. Meddylia rhai yn Nghymru, pe y gallent ond unwaith groesi y môr, yn ddiogel, yna y byddai holl achosion eu gofidiau wedi eu gadael ar ol. Dy-chymygent fod holl drigolion America yn dysgwyl yn awyddus